

سلا الاضلا

129411

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

موضوع:

صلاحیت ترمیمی وقضایی شورای حل اختلاف

استاد راهنما:

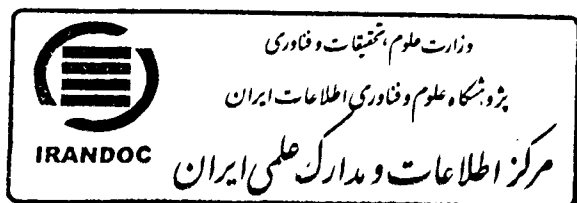
دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی

استاد مشاور:

دکتر رجب گلدوست جویباری

نگارش: مجتبی فرهمند

پاییز ۱۳۸۹

۱۴۹۶۱۸

۱۳۸۹/۱۰/۱۹

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

به پاس قلب های بزرگی که یاس و ناامیدی همیشه در پناهشان به امید و
دلگرمی می گراید.

تشکر و قدردانی:

در اینجا بر خود لازم می دانم که قبل از هر چیز از راهنمایی ها و کمک های استاد عزیزم جناب آقای دکتر نجفی ابرند آبادی به خاطر کمک ها، راهنمایی ها و حتی پیشنهاد این موضوع به بنده تشکر و قدر دانی کنم. همچنین مراتب قدر دانی خود را از آقای دکتر رجب گلدوست جویباری به خاطر راهنمایی ها و پیشنهادهای مربوطه در مقام استاد مشاور ابراز می نمایم.

چکیده:

به طور کلی می توان برای شوراهای حل اختلاف فعلی دو نوع صلاحیت تعریف کرد؛ صلاحیت قضایی و صلاحیت سازشی (ترمیمی). چنین صلاحیت هایی برای نهاد های مشابه شوراهای حل اختلاف قبل از انقلاب اسلامی نیز وجود داشته است ، ولی در طول زمان همیشه این صلاحیت ها در حال تغییر بوده اند. در این پایان نامه ما برای تعریف و تبیین موضوع ابتدا به مبانی فقهی و شرعی شوراهای حل اختلاف پرداختیم ، که در این قسمت سعی کردیم به مبانی مرتبط با موضوع اشاره کنیم مانند صلح و سازش ، قضاوت شورایی، نهاد مشورت و قاضی تحکیم و حتی المقذور به مقایسه این مبانی با شوراهای حل اختلاف فعلی پرداختیم و با مقایسه این مبانی فقهی با شورای حل اختلاف فعلی متوجه تفاوت ها و فاصله هایی بین این مبانی و نهاد شورای حل اختلاف فعلی شده ایم و سپس از منظر آموزه های عدالت ترمیمی به موضوع نگاه کردیم و مقایسه مختصری بین اصول اجرایی برنامه های عدالت ترمیمی با مقررات شوراهای حل اختلاف انجام دادیم که در این بررسی مقایسه ای به این نتیجه رسیدیم که استفاده از برخی مواد قطعنامه سال ۲۰۰۲ سازمان ملل در اجرای برنامه های عدالت ترمیمی در قانون شوراهای حل اختلاف می تواند بسیار کمک کننده باشد، بعد از آن با بررسی سیر تحولات نهادهای مشابه شوراهای حل اختلاف قبل از انقلاب اسلامی با توجه به صلاحیت های آنها به علل ناکامی آنها اشاره کردیم و در نهایت بخش اول را با بررسی و نقد نهاد شورای حل اختلاف بعد از انقلاب اسلامی در حقوق موضوعه و به خصوص موارد مغایرت قانون شوراها با قانون اساسی به پایان بردیم. در بخش دوم سعی نمودیم به طور جزئی تر به دو صلاحیت قضایی و صلاحیت سازشی شورای حل اختلاف بپردازیم و با اشاره به مواردی مانند اصل قضایی بودن مجازات ها ، قضایی شدن شوراهای حل اختلاف و سرگردانی اعضای شوراهای حل اختلاف میان دو کارکرد رسیدگی قضایی و سازشگری، نقد منصفانه ای را از این دو نوع صلاحیت انجام دهیم و از آمارهای رسمی مرتبط با موضوع به فراخور بحث استفاده کنیم.

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۱.....	۱. طرح موضوع.....
۲.....	۲. پیشینه موضوع.....
۳.....	۳. ضرورت انجام تحقیق.....
۳.....	۴. سوالات تحقیق.....
۳.....	۵. فرضیه های تحقیق.....
۳.....	۶. روش تحقیق.....
۴.....	۷. ساماندهی تحقیق.....

بخش اول : مبانی صلاحیت قضایی و ترمیمی شورای حل اختلاف

با نگاهی به سیر تحولات این نهاد در حقوق موضوعه

فصل اول: مبانی فقهی و جرم شناختی صلاحیت قضایی و ترمیمی شورای

۷.....	حل اختلاف.....
۷.....	مبحث اول: صلح و سازش و نهاد شورا در شرع.....
۷.....	گفتار اول: نهاد سازش از نگاه قرآن و سنت.....
۱۱.....	گفتار دوم: مشورت از نگاه قرآن و سنت.....
۱۷.....	گفتار سوم: قضاوت شورایی.....
۱۹.....	مبحث دوم: قاضی تحکیم در شرع و میزان مطابقت شوراهای حل اختلاف با این نهاد.....

- گفتار اول: مفهوم قاضی تحکیم ۱۹
- گفتار دوم: قاضی تحکیم از دید فقهای امامیه و دلایل مشروعیت آن ۲۱
- گفتار سوم: شرایط و اختیارات قاضی تحکیم ۲۴
- ۱- قلمرو قاضی تحکیم ۲۴
- ۲- شرایط قاضی تحکیم ۲۵
- گفتار چهارم: مقایسه شورای حل اختلاف با قاضی تحکیم ۲۷
- مبحث سوم: مبانی جرم شناختی شوراهای حل اختلاف ۲۹
- گفتار اول : ظهور عدالت ترمیمی ۲۹
- گفتار دوم: مفهوم عدالت ترمیمی ۳۴
- گفتار سوم: اصول ناظر بر اجرای عدالت ترمیمی و تطبیق آنها با مقررات شورای حل اختلاف ۳۸
- ۱.نگاهی به برخی از اسناد بین المللی ۳۸
- ۲.قطعنامه سال ۲۰۰۲ سازمان ملل ۴۱
- فصل دوم: بررسی سیر تحولات نهاد شورای حل اختلاف در حقوق موضوعه**
- با توجه به صلاحیت های آن ۴۹**
- مبحث اول: نهاد های مشابه شوراهای حل اختلاف قبل از انقلاب اسلامی ۴۹
- گفتار اول: لزوم بررسی خانه های انصاف و شوراهای داوری ۴۹
- گفتار دوم: خانه های انصاف و صلاحیت قانونی این نهاد ۵۳
- گفتار سوم: شوراهای داوری و صلاحیت های قانونی این نهاد ۵۶
- گفتار چهارم: جلوه های مشارکت مردم در خانه های انصاف و شوراهای داوری ۵۸
- گفتار پنجم: بررسی دلایل ناکامی خانه های انصاف و شوراهای داوری ۵۹
- مبحث دوم: بررسی نهاد شورای حل اختلاف بعد از انقلاب اسلامی ۶۱

- گفتار اول: قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ۶۱
- گفتار دوم: ماده ۱۸۹ قانون برنامه سوم توسعه و آیین‌نامه اجرایی آن ۶۳
- گفتار سوم: قانون شوراهای حل اختلاف و آیین‌نامه تصویبی متعاقب آن ۶۸

بخش دوم: بررسی صلاحیت های شورای حل اختلاف

فصل اول: صلاحیت قضایی شورای حل اختلاف ۸۰

مبحث اول: صلاحیت و انواع آن ۸۰

گفتار اول: مفهوم صلاحیت ۸۰

گفتار دوم: صلاحیت شورای حل اختلاف ۸۲

مبحث دوم: صلاحیت شورای حل اختلاف در رسیدگی و صدور رای ۸۵

گفتار اول: صلاحیت شورا ۸۵

گفتار دوم: برخی مصادیق در صلاحیت شورا ۸۷

گفتار سوم: صلاحیت قاضی شورا ۸۸

گفتار چهارم: مصادیقی از دعاوی قابل رسیدگی در نزد قاضی شورا ۹۰

مبحث سوم: نقد صلاحیت قضایی شورای حل اختلاف ۹۳

گفتار اول: اصل قضایی بودن مجازات ها ۹۳

گفتار دوم: آسیب شناسی اعطای صلاحیت قضایی به شوراهای حل اختلاف ۹۹

فصل دوم: صلاحیت سازشی شورای حل اختلاف ۱۰۶

مبحث اول: صلح و سازش و حدود صلاحیت سازشی شورای حل اختلاف ۱۰۶

گفتار اول: اهمیت صلح و سازش ۱۰۶

گفتار دوم: نگاه شرع به صلح و اصلاح و اصول حاکم بر آن ۱۱۰

گفتار سوم: عوامل ایجاد صلح و سازش ۱۱۴

- گفتار چهارم: صلاحیت قانونی شورای حل اختلاف برای ایجاد سازش..... ۱۱۹
- مبحث دوم: نقد صلاحیت سازشی شورای حل اختلاف..... ۱۲۱
- گفتار اول: سرگردانی میان دو کارکرد رسیدگی قضایی و سازشگری..... ۱۲۱
- گفتار دوم: قضایی شدن شورای حل اختلاف..... ۱۲۴
- نتیجه گیری و پیشنهادها..... ۱۲۹
- فهرست منابع..... ۱۳۳
- پیوست پایان نامه (کارنامه شوراهای حل اختلاف)..... ۱۳۸

مقدمه

سال هاست که رسیدگی به اختلافات در مراجع غیر قضایی و مردمی به عنوان یک ضرورت مطرح می باشد، قبل از انقلاب اسلامی خانه های انصاف در روستاها و متعاقب آن شوراهای داوری در شهرها تشکیل شد ولی به دلیل مصادف شدن با انقلاب اسلامی اجرا نگردید. تا اینکه بعد از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۸۱ در ماده ی ۱۸۹ قانون برنامه ی سوم توسعه ی اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نهادی برای میانجی گری و صلح و سازش از طریق مشارکت دادن جامعه ی مدنی در نظام عدالت قضایی با عنوان شورای حل اختلاف تأسیس شد. به لحاظ تشکیل فوری و طولانی بودن ماهیت جریان تصویب قانون در کشور با عجله آیین نامه ای برای شورای حل اختلاف تهیه و به تصویب رسید این آیین نامه به خاطر مغایرت هایی که با قانون اساسی داشت همواره از سوی حقوقدانان مورد نقد واقع می شد، ریاست قوه ی قضاییه هم به همین دلیل و دیگر اینکه می خواستند نهاد شورای حل اختلاف نهادی گذرا و موقتی نباشد، با تلاش ها و پیگیری های خود سعی بر این داشتند که قانونی از طریق مجلس شورای اسلامی برای این نهاد تصویب شود و نهایتاً هم مجلس شورای اسلامی بر اساس اصل هشتماد و پنج قانون اساسی اقدام به تصویب لایحه شوراهای حل اختلاف کرد و این قانون در تاریخ ۱۶ مرداد ۱۳۸۷ برای پنج سال به اجرای آزمایشی درآمد و متعاقب آن در فروردین ماه ۱۳۸۸ آیین نامه ی ۵۲ ماده ای آن به تصویب ریاست محترم قوه قضاییه رسید.

۱- طرح موضوع:

با دقت در مواد مندرج در آیین نامه سابق شورای حل اختلاف یا قانون فعلی شوراهای حل اختلاف به طور کلی دو نوع صلاحیت برای این نهاد پیش بینی شده است. یکی صلاحیت سازشی و ایجاد صلح و سازش که ما آن را تحت عنوان صلاحیت ترمیمی و دیگری صلاحیت در رسیدگی و صدور رأی که آن را تحت عنوان صلاحیت قضایی بررسی خواهیم کرد. با توجه به عنوان پایان نامه، (صلاحیت ترمیمی و قضایی شورای حل اختلاف) گفتنی است که عبارت ترمیمی معنای کلی تری نسبت به سازش دارد، ولی ما سعی کردیم بیشتر به نهاد سازش بپردازیم زیرا که در قانون شورای حل اختلاف و سخنان واضعین این نهاد به این عبارت بیشتر اشاره شده است، با این حال به فراخور بحث به مباحث مربوط به عدالت ترمیمی نیز پرداختیم.

همانطور که می دانیم قبل از اعطای این نوع صلاحیت ها به شوراهای حل اختلاف صلاحیت در ایجاد صلح و سازش بر عهده مراجع قضایی وجود داشته و دارد ولی به خاطر برخی مزایا این نوع صلاحیت به نهاد شورای حل اختلاف هم واگذار شده است، نکته جالب اینکه در کنار این نوع صلاحیت، صلاحیت در رسیدگی و صدور رای هم در برخی موضوعات به نهاد شورا اعطا شده است، در این پایان نامه سعی می کنیم به بررسی این دو نوع صلاحیت ومبانی، حدود، سوابق و ضوابط حاکم بر آنها بپردازیم و سپس با استفاده از آمارهای بدست آمده به تحلیل و نقد این دو نوع صلاحیت پرداخته و سعی می کنیم نگاه کاربردی تری به موضوع داشته باشیم. امید آن که تحقیق حاضر بتواند به روشن نمودن برخی مسائل پیرامون شوراهای حل اختلاف کمک کند و در تنظیم مقررات آتی مرتبط با موضوع کمک کننده باشد.

۲- پیشینه موضوع:

در رابطه با نهاد شورای حل اختلاف به طور جسته و گریخته کارهای متعددی انجام شده است، اما مبنای غالب آنها آیین نامه‌ی سابق شوراهای حل اختلاف است، به عنوان مثال پایان نامه ای با عنوان مطالعه عملکرد شورای حل اختلاف از نظر تطبیق با اصول دادرسی عادلانه توسط خانم حکیمه فرنام در دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات دفاع شده است^۱ یا اینکه در بهار ۱۳۸۷ مجموعه ای تحت عنوان مجموعه مقالات اولین همایش ملی تبیین جایگاه علمی و نقش شورای حل اختلاف در نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران به همت دادگستری کل استان همدان و دانشگاه آزاد واحد همدان انتشار یافت، که مبنای آنها آیین نامه سابق شوراهای حل اختلاف است که در پایان نامه حاضر به فراخور بحث سعی شده از آن منابع هم استفاده شود. بعد از تصویب قانون شوراهای حل اختلاف هم در آذرماه ۱۳۸۷ مجموعه مفیدی تحت عنوان پژوهشنامه شماره ۳ شوراهای حل اختلاف توسط پژوهشکده تحقیقات استراتژیک گروه پژوهش های حقوقی و فقهی صورت گرفت، ولی تا کنون کاری با عنوان صلاحیت قضایی و سازشی شوراهای حل اختلاف صورت نپذیرفته است و این عنوان عنوانی جدید است.

^۱ . فرنام، حکیمه، مطالعه عملکرد شوراهای حل اختلاف از نظر تطبیق با اصول دادرسی عادلانه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، استاد راهنما دکتر محمد علی اردبیلی، سال ۸۴-۱۳۸۳.

۳- ضرورت انجام تحقیق:

نکته ای که همیشه ذهن حقوقدانان و اهالی حقوق را مشغول می کند این است که آیا اصولاً اعطای صلاحیت قضایی به نهاد هایی مانند شوراهای حل اختلاف مشروع می باشد و اینکه حدود صلاحیت این نهاد باید به چه میزان باشد و یا اینکه آیا اصولاً این نوع صلاحیت قابل جمع با صلاحیت سازشی در یک مرجع می باشد و یا نگاه قانون شوراهای حل اختلاف با مبانی حقوقی مربوطه همسو می باشد یا خیر. ما به بررسی تمامی موارد بالا در پرتو قانون شوراهای حل اختلاف خواهیم پرداخت که با توجه به اینکه بعد از دو سال از تصویب قانون شوراهای حل اختلاف هنوز به این مهم پرداخته نشده است؛ این تحقیق می تواند بسیار مفید باشد و چیزی که ارزش افزوده ای به این تحقیق می دهد، نگاه تحلیلی به آمار مرتبط با موضوع است که در نوع خود کار جدیدی است.

۴- سوالات تحقیق:

در این تحقیق سعی ما بر این است که به سوالات زیر پاسخ دهیم:

- ۱- آیا حرکت شوراهای حل اختلاف همسو با فلسفه وجودی این نهاد است؟
- ۲- آیا اعطای صلاحیت قضایی به اعضای شوراها مطابق با اصول حقوقی می باشد؟
- ۳- آیا نهاد شورای حل اختلاف با توجه به قانون جدیدش مغایرت با شرع و قانون اساسی دارد؟
- ۴- آیا صلاحیت قضایی و سازشی این نهاد با همدیگر قابل جمع است؟
- ۵- نوآوری های این نهاد کدام است؟
- ۶- آیا النهایه تأسیس چنین نهادی به نفع نظام عدالت کیفری است یا خیر؟

۵- فرضیه های تحقیق:

با نگاهی به منابع فقهی از جمله قرآن و احادیث معصومین متوجه این امر می شویم که می توان مبانی نهاد شورای حل اختلاف را با توجه به نوع صلاحیت هایی که دارد در شرع جستجو و بررسی کرد و در رابطه با همسویی یا عدم همسویی قانون فعلی شوراهای حل اختلاف با آن مبانی قضاوت کرد.

همانطور که مسئولین قوه ی قضاییه اظهار می دارند و از مواد قانون شوراهای حل اختلاف بر می آید فلسفه ایجاد شوراهای حل اختلاف تلاش در جهت ایجاد صلح و سازش است و به نظر می رسد در حال حاضر حرکت شوراهای حل اختلاف بر خلاف فلسفه وجودی این نهاد می باشد.

نکته دیگر اینکه با نگاهی به مواد قانون اساسی متوجه مغایرت هایی بین مقررات قانون شوراهای حل اختلاف با قانون اساسی می شویم که برخی از آنها به هیچ وجه قابل توجیه نیستند. علاوه بر این کم سوادی اعضای شوراهای حل اختلاف مطابق آمار رسمی و همچنین قضایی شدن شوراهای حل اختلاف از دیگر معضلات شوراهای حل اختلاف هستند که در جای خود به آنها هم اشاره خواهیم کرد.

۶- روش تحقیق:

این تحقیق در بخش جمع آوری مطالب و منابع از شیوهی کتابخانه ای بهره برده است. در بخش ارائه مطلب نیز از تلفیقی از شیوه های توصیفی و تحلیلی بهره برده شده است، منتهای مراتب سعی شده است که تا حدودی به تحلیل آمار های ارائه شده از مرکز آمار شوراهای حل اختلاف سراسر کشور پردازیم.

۷- ساماندهی تحقیق:

با توجه به عنوان پایان نامه، (صلاحیت قضایی و سازشی شورای حل اختلاف)، ما در بخش اول سعی می کنیم در ابتدا به مبانی این دو نوع صلاحیت پردازیم و در فصل اول از این بخش با ذکر مبانی صلاحیت ترمیمی و قضایی شوراهای حل اختلاف به مبانی دو نهاد سازش و مشورت در شرع می پردازیم و بعد از مقایسه نهاد قاضی تحکیم با نهاد شورای حل اختلاف به ذکر مبانی جرم شناختی شورای حل اختلاف خواهیم پرداخت، سپس در فصل دوم به ذکر نهاد های مشابه شوراهای حل اختلاف قبل از انقلاب اسلامی و صلاحیت های قانونی آنها و سپس به بررسی تحولات نهاد شورای حل اختلاف بعد از انقلاب اسلامی با لحاظ صلاحیت های این نهاد می پردازیم. در بخش دوم پایان نامه، فصل اول را به صلاحیت قضایی شورا و آسیب های ناشی از اعطای این نوع صلاحیت به شوراها اختصاص دادیم و سرانجام فصل دوم را به صلاحیت سازشی این نهاد و اصول و ضوابط حاکم بر آن و نقد های وارد بر این نوع صلاحیت اختصاص دادیم.

بخش اول:

مبانی صلاحیت قضایی و ترمیمی شورای حل اختلاف با

نگاهی به سیر تحولات این نهاد در حقوق موضوعه

بی شک در منابع شرعی به مباحثی مانند اهمیت سازش و جایگاه قضاوت شورایی اشاره شده است، ما در این بخش پس از ذکر مبانی فقهی صلاحیت سازشی و قضایی شوراهای حل اختلاف به بیان مفهوم قاضی تحکیم و حدود اختیارات آن می پردازیم و به مقایسه نهاد قاضی تحکیم با شورای حل اختلاف فعلی می پردازیم و با ذکر مبانی جرم شناختی شوراهای حل اختلاف به بیان آموزه های عدالت ترمیمی می پردازیم .

سپس در فصل دوم به بیان نهاد های مشابه شوراهای حل اختلاف قبل از انقلاب اسلامی و صلاحیت های آن می پردازیم و بعد از ذکر تحولات نهاد شورای حل اختلاف بعد از انقلاب اسلامی تا حدودی به نقد مبانی حقوقی آن از منظر حقوق اساسی می پردازیم و نهایتاً با یک بررسی تطبیقی در رابطه با نهادهای مشابه شوراهای حل اختلاف در برخی کشورها بخش اول را به پایان می رسانیم.

فصل اول: مبانی فقهی و جرم شناختی

هدف اصلی و جان مایه‌ی ایجاد شورای حل اختلاف عبارت است از برقراری صلح و سازش بین طرفین دعوی با مشارکت دادن دو طرف دعوی در ایجاد توافق و رفع ناسازگاری از طریق مشورت کردن همه افراد داخل در دعوا با همدیگر. پس اگر بخواهیم مبانی شرعی نهاد شورای حل اختلاف را بررسی کنیم لاجرم باید به مبانی و اهمیت دو نهاد صلح و سازش و مشورت در شرع توجه کنیم و ببینیم به چنین نهادهایی در شرع به چه مقدار توجه شده و حیطة و حدود و ضوابط حاکم بر آنها چیست و اینکه آیا چنین نهادهایی و نهاد قاضی تحکیم در شرع با نهاد شورای حل اختلاف فعلی هم خوانی دارد یا خیر. برای این مهم ما در فصل اول در دو مبحث اول به ترتیب به موضوعات مزبور می‌پردازیم و سپس در مبحث سوم با ذکر آموزه های عدالت ترمیمی از منظر بزه دیده شناسی به مبانی جرم شناختی شوراهای حل اختلاف خواهیم پرداخت.

مبحث اول: صلح و سازش و نهاد شورا در شرع

گفتار اول: صلح و سازش از نگاه قرآن و سنت

اکنون که باید دوران بازگشت قدرتهای جهان به تعامل مبتنی بر عقل و گفتگو با یکدیگر و یا با سایر قدرتها به جای جنگ باشد، صلح و سازش از اهمیت بالایی برخوردار است این واژه آن قدر زیبا و پسندیده است که حتی قدرتهای جنگ طلب هم ضمن شعار جنگ شعار برقراری صلح می‌دهند. ادیان الهی توصیه اکید بر صلح و سازش داشته و بر این باوراند که نهال انسانی در اجتماع صلح‌آمیز رشد می‌کند و به بار می‌نشیند و از این روست که هرگونه اختلاف افکنی مطرود می‌باشد. فطرت انسانی که در نهاد همه انسانها همراه با خلقتشان به آنها اعطا گردیده است از نزاع و اختلاف گریزان است و در تعاملات اجتماعی و مدنی، صلح را بر جنگ و آرامش را بر کشمکش ترجیح می‌دهد صلح امریست پسندیده و براختلاف ترجیح دارد زیرا هم عقل آن را درک می‌کند وهم مقررات دینی و اخلاقی و سفارشات مصلحان بزرگ بشریت بر تأکید و

اجرا و مداومت بر آن ثمرات زیادی عاید انسانها نموده است. تعامل اجتماعی و بارور شدن استعدادهای نهفته، رفع کینه‌توزی محصول شیرین صلح و پابندی به اصول آن است، اگر چه اختلاف‌ها و نزاع‌ها در زندگی جمعی امری اجتناب‌ناپذیر است و می‌توان با تأسیسات مختلف حقوقی و اجرای محاکمات به آن پایان داد اما نزاعی که با صلح پایان پذیرد مداوم است و ریشه اختلافات را خشک می‌کند و احساس کینه و انتقامجویی از بین می‌رود و هیچ یک از طرفین پایبند به مصالحه خود را محکوم و بازنده محاکمه نمی‌داند و در صدد طرح نزاع و اختلاف مجدد بر نمی‌آید.

اسلام به عنوان آخرین دین الهی هم در بیان و هم در عمل تأکید فراوان بر ترویج صلح و سازش در میان مردم دارد. و با تکرار مشتقات ریشه صلح در قرآن مجید که به عنوان منبع وحی الهی قلمداد می‌شود و متون فقهی که نشأت گرفته از همان منبع الهی است (و در یک جمله مختصر «الصلح خیر» آیه ۱۲۸ سوره نساء) نشان می‌دهد که اسلام اهمیت خاصی برای صلح و سازش قائل است و در روابط خصوصی و بین‌المللی آن را به عنوان راهکار و پیشنهاد اول مطرح می‌کند کما اینکه سیره عملی پیامبر عظیم الشان اسلام و ائمه معصومین (ع) و خواص دین نیز بر این مبنا قرار گرفته و به این جهت اسلام با خصیصه مبتنی بر صلح شناخته می‌شود.

از اولین اقدامات اساسی پیامبر (ص) در ابتدای مهاجرت به یثرب جایگزینی صلح و سازش به جای جنگ و کینه‌ورزی دیرینه میان دو قبیله بزرگ اوس و خزرج بود. حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) در نهج‌البلاغه در نامه ۴۷ در واپسین لحظات عمرش خطاب به فرزنداناش فرمودند: «فانی سمعتُ جد کما صلی الله علیه و آله یقول صلاح ذات البین افضل من عامه الصلاة و الصیام» بدرستی که ای فرزندانم از جد بزرگوارتان شنیدم همواره می‌فرمودند آشتی دادن بین دو کس از یکسال نماز و روزه برتر است. لازم به ذکر است که حتی در روابط ساده انسانها در ملاقاتهای روزانه یا وارد شدن به منزلی تأکید شده است که به یکدیگر سلام (به معنای صلح است) بگویند (فاذا دخلتم بیوتا فسلموا علی انفسکم تحیه من عندالله، آیه ۶۱ سوره مبارکه نور، چون داخل خانه‌ای می‌شوید سلام کنید سلامی از ناحیه خدا که مبارک و پاکیزه است) و در همین

زمینه از پیامبر عظیم الشأن (ص) منقول است که سلام کردن سنت و مستحب است. در قرآن مجید از همین ریشه (السلام) به کار رفته که به معنای در صلح و صفا بودن است (یا ایها الذین امنوا ادخلوا فی السلم کافه، آیه ۲۰۷ از سوره بقره، ای مؤمنان همگی به صلح وارد شوید) و در خصوص توصیه به جلوگیری از اختلافات و آثار سوء آن در آیه ۴۶ سوره مبارکه انفال خطاب به مومنین آمده است. «و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم... با یکدیگر نجنگید چرا که جنگ باعث سست شدن شما و از بین رفتن نیروهایتان می شود مهم تر اینکه در آیه ۱۴ سوره نساء فرموده اند یا ایها الذین امنوا... لا تقولوا لمن القی الیکم السلام لست مومنا... ای مؤمنان به کسی که از در آشتی آمده است نگوئید که مؤمن نیستی.

مستفاد از آیه شریفه این است که مؤمن نبودن پیشنهاد کننده ی صلح و سازش را بهانه بر سازش نکردن با او قرار ندهید. با یک بررسی نرم افزاری در ریشه ی الصلح و السلم در قرآن مجید به ترتیب ۱۸۰ و ۱۳۷ بار مشتقات آن تکرار شده است. که از آن جمله می توان به این موارد اشاره کرد؛ به عنوان مثال در آیه ۹ سوره حجرات آمده است «و إن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فاصلحوا بینهما» اگر دو طایفه از اهل ایمان با هم به قتال و دشمنی برخیزند البته شما مؤمنان بین آنها صلح برقرار دارید. و در آیه ۱۰ همین سوره می فرماید: «انما المؤمنون إخوة فاصلحوا بین اخویکم و اتقوا الله لعلکم تُرحمون» به حقیقت مؤمنان برادر یکدیگرند پس همیشه بین برادران خود صلح دهید و خدا ترس و پرهیزگار باشید، باشد که مورد لطف و رحمت الهی گردید.

و یا آیه ی ۳۵ از سوره ی محمد (ص) - تدعوا إلى السلم: به آشتی دعوت کنید.

و در آیه ی ۱ سوره انفال خداوند می فرماید «... فاتقوا الله و اصلحوا ذات بینهکم و اطیعوا الله و رسوله...» از خدا بترسید و در اصلاح میان خود بکوشید و از خدا و رسول خدا پیروی کنید. در این آیه غیر از اینکه خداوند بر پاسازی صلح و آشتی را نشانه تقوای الهی معرفی می نماید، آن را ناشی از اطاعت خود و رسولش نیز می داند.

قرآن جدا از اینکه صلح و آشتی را امری پسندیده می داند در مشکلات زندگی مشترک نیز صلح و آشتی

را بر دیگر روش‌ها مقدم می‌دارد و چنانچه در آیه ۳۵ سوره نساء که به آیه شقاق معروف است می‌فرماید: «و
إِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدُوا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَلِيمًا خَبِيرًا» چنانچه بیم آن را دارید که نزاع و خلاف سخت بین آنها (زن و شوهر) پدید آید داوری
برگزینید از طرف کسان مرد و کسان زن که اگر مقصود اصلاح داشته باشند خدا ایشان را بر آن موفقیت
بخشد که خدا بر همه چیز دانا و از همه سرائر خلق آگاه است. و بالاخره در آیه ۱۲۸ همین سوره خداوند
آگاه می‌فرماید که «صلح» خیر بوده و بهتر از نزاع و کشمکش است و جالب اینجاست که در پایان خداوند
آزار رسانی و عدم تمایل به صلح را ناشی از حرص و بخل معرفی می‌نماید: ... وَ الصَّلْحُ خَيْرٌ وَأَحْضَرْتِ الْآ
نَفْسُ الشُّحَّ... .

پروردگار منزله در آیه ۲۲۴ سوره بقره با توجه به اهمیت اصلاح‌گری و ایجاد صلح و آشتی میان دیگران
انسانها را منع می‌نماید از اینکه قسم بخورند که اصلاح‌گر و... نباشند: «وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّإِيمَانِكُمْ أَنْ
تَبْرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ...» و زنده‌نام خدا را هدف سوگندهای خود مکنید تا
کارهای نیک انجام نداده و پرهیزگار نبوده و اصلاح‌گر میان مردم نباشید که خداوند شنونده داناست.

امام صادق (ع) نیز در تفسیر این آیه فرموده‌اند: «مقصود این آیه این است که آنگاه که برای ایجاد صلح و
سازش میان دو نفر دعوت شدید نگویید من سوگند خورده‌ام که در این گونه امور دخالت نکنم»^۱

خلاصه اینکه در باب اهمیت صلح و سازش آیات بسیار زیادی نازل شده است که ما برای جلوگیری از
اطاله کلام تنها قسمت مختصری از آنها را بیان کردیم. صلح و سازش از چنان منزلتی برخوردار است که نه
تنها در قرآن بلکه در احادیث و روایات و سیره عملی معصومین هم به وفور از آن سخن گفته شده است به
عنوان مثال: پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «کسانی که برای حاکمیت و آشتی تلاش می‌کنند، مشمول

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، انتشارات علمیه اسلامیة، ج ۲، ۱۳۴۴، ص ۲۱۰.

درود فرشتگان هستند تا از این مأموریت برگردند و نیز پاداش شب قدر نصیب آنان خواهد شد.^۱

در جای دیگر پیامبر گرامی اسلام ایجاد صلح را از نماز و روزه و صدقه برتر دانسته است و می‌فرماید: «آیا خبر دهم به شما از چیزی که برتر از نماز و روزه و صدقه است؟ گفتند: آری، فرمود: اصلاح نزاع و خصومت میان دو نفر، زیرا فساد و اختلاف در میان مردم موجب از میان رفتن دین است.»^۲

ارزش صلح در نظر پیامبر (ص) به حدی است که بدترین مذمومات یعنی دروغ را در برقراری صلح، از راستگویی برتر شمرده تا جایی که در وصیت خود به حضرت علی(ع) می‌فرماید: «همانا خدا دروغی را که موجب اصلاح گردد دوست می‌دارد و راستی را که موجب فساد گردد دشمن می‌دارد.»^۳

در فتح مکه وقتی که مسلمانان با سابقه گذراندن چند جنگ بامکیان، در سال هشتم هجرت پیروزمندانه وارد مکه شدند شاید اکثراً انتظار داشتند پیامبر (ص) که شدیدترین زجرها را از سران مکه کشیده بودند از آنها به سختی انتقام بگیرند. لذا تعدادی از یاران ایشان شعار می‌دادند: «الیوم یوم الملهمه (امروز روز نابود کردن است ملهم به معنای یک باره قوت دادن است) وقتی پیامبر (ص) این شعار را شنید دستور داد به جای آن بگویند: الیوم یوم المرحمه (امروز روز رحمت و صلح است). ایشان با این تدبیر به مردم نشان دادند که اختلافات ولو سنگین را می‌توان با گذشت و سازش فیصله داد و به عبارتی جهنم اختلاف را به بهشت صلح تبدیل نمود. همه این موارد نشان دهنده جایگاه رفیع و ارزشمند نهاد سازش در شرع است، و ما هم سعی می‌کنیم در بخش دوم، در فصل صلاحیت سازشی شورای حل اختلاف به طور کامل تر به این مهم بپردازیم.

گفتار دوم: مشورت از نگاه قرآن و سنت

۱. الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسایل الشیعه، موسسه آل البيت علیهم السلام و لایحیاء التراث، ج ۱۳، ۱۳۶۳، ص ۱۶۳.

۲. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، محجۀ البیضاء، دفتر انتشارات اسلامی، ج ۳، ۱۳۴۲، ص ۳۷۳.

۳. الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسایل الشیعه، موسسه آل البيت علیهم السلام و لایحیاء التراث، ج ۸، ۱۳۶۳، ص ۵۷۸.